

4. Вікова дискримінація.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕЙДЖИЗМУ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ЕЙДЖИЗМУ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	
1.1 Концептуалізація поняття «ейджизм» у психолого-соціологічній площині	5
1.2 Основні підходи до вивчення прояву ейджизма	17
Висновки до першого розділу	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ЕЙДЖИЗМУ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	
2.1. Організація і діагностичний інструментарій дослідження	23
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів	24
Висновки до другого розділу	28
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	38

ВСТУП

Актуальність дослідження. Прискорення темпів соціально-економічного та інформаційного процесів призвело до того, що життєдіяльність суміжних поколінь протікає в доволі складних історичних умовах. Так, представники різних поколінь розходяться за рівнями освіти та соціально-професійної підготовки, об'ємами життєвого досвіду, культурними та естетичними смаками, специфікою інтересів, потребами, цінностями, що породжує проблеми гармонійного співіснування поколінь. Диференціація соціальних статусів і вікова стратифікація в багатьох західних суспільствах і культурах здійснюється відповідно до таких унормованих соціальних цінностей, як продуктивність і результативність. Цей факт лежить в основі негативно-зневажливого ставлення до певних вікових категорій, які не відповідають подібним вимогам.

Відтак вік розглядається як важливий соціальний маркер, що відіграє суттєву роль у процесах взаємодії людей, зокрема, виступає підґрунтям одного з видів соціальної дискримінації – дискримінації людей за віковою ознакою (ейджизм). Ейджизм набув масового поширення в багатьох сферах життєдіяльності розвинутих країн світу на рубежі ХХ-ХХІ століття. Можна говорити про розгортання ейджизму в трьох основних площинах – соціально-економічній, психологічній та медичній.

У психологічній літературі ейджизм розглядається як існуюча в різних суспільних проявах вікова дискримінація, тобто негативне, упереджене ставлення до людини через її вік. Ейджизм виражається в готовності сприймати адекватно та співпрацювати лише з тими людьми, хто відповідає деякому наперед встановленому критерію віку. У науковому дискурсі проблема ейджизму ґрунтовно представлена низкою робіт зарубіжних учених, які досліджують її різнопланово: у професійній сфері (D.Waldman, B.Rosen, T.Jerclec, E.Perry), у медичних закладах (T.Reverson, J.James, W.Haley), у наданні психологічної допомоги (D.Miller, R.Lowenstein, R.Winston) тощо.

Вивченню детермінант ейджизму, різних аспектів вікової дискримінації присвячений науковий доробок: Р. Батлера, О. Березіної, О. Вашанової, О. Горецької, І. Лагутіної, Л. Магдисюк, А. Мікляєвої, Н. Паніної, Н. Печериці, А. Шамне, А. Cuddy, S. Fiske, L. O'Brien та інших. Визнається, що ейджизм може бути спрямований на будь-яку вікову групу, однак це явище щодо літніх людей у науковому середовищі привертає найбільшу увагу.

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити два основні методологічні підходи до ейджизму: 1) стосується поширення ейджизму на представників усіх вікових груп. У західній психології ейджизм трактують як зневажливе ставлення до будь-якої вікової групи. По суті ейджизм пронизує все життя людини; 2) демонструє ейджизм як дещо, що асоціюють з людьми старшого віку. Літні люди входять до групи, яка наділена суспільною свідомістю негативними характеристиками. Культурно-історичний аналіз форм ставлення до людей похилого віку та старості виконано в роботах М. Грмек, Н. Клименюк, А. Imhof, K. Köpping, C. Wulf та інших. Важливе значення в контексті пошуку продуктивних стратегій подолання ейджизму мають наукові розвідки (Т. Городова, М. Єлігулашвілі, М. Кухти, С. Пономарьова, Н. Сейко, І. Федорович та інші), в яких вказується на його негативний та неприпустимий соціально-психологічний вияв. Наразі перед психологією розвитку та віковою психологією постало першочергове завдання – виявити прийнятні варіанти психологічної профілактики прояву ейджизму в суспільній свідомості, зокрема, в середовищі студентської молоді. Подолати негативне та упереджене ставлення студентів до інших людей за їх віковою ознакою, підвищити рівень толерантності, поваги до старшого покоління.

Отже, можна зробити висновок про те, що у вітчизняній науці тема ейджизму ще не знайшла широкого висвітлення та представлена обмеженою кількістю робіт, наукові погляди та емпіричні дослідження характеризується вузькістю та фрагментарністю. Недостатньо вивченими залишаються природа ейджизма, його наслідки та детермінанти. Поза науковим інтересом залишається вивчення рівня прояву ейджизму в студентському середовищі.

Одну з причин цього вбачаємо в сприйнятті ейджизма як сутнісно «правильного» явища, що особливо помітно в суспільстві, в якому проблема ейджизму не усвідомлюється ні суб'єктами, ні об'єктами дискримінації. Попри це вивчення та подолання вікової дискримінації є необхідною умовою для підвищення якості життя людства. Беручи до уваги вище викладене, нами обрано тему дослідження – **«Психологічні особливості прояву ейджизму в студентській молоді»**.

Об'єкт дослідження – ейджизм як психолого-соціологічний феномен.

Предмет дослідження – психологічні особливості прояву ейджизму в студентській молоді.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично встановити рівень вираженості ейджизму у студентській молоді.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати та розкрити сутність базових понять дослідження.
2. Схарактеризувати основні підходи та методи вивчення прояву ейджизма.
3. Визначити рівень вираженості ейджизму у студентській молоді.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння, які дозволили визначити сутність і уточнити зміст понятійного апарату («ейджизм», «дискримінація за віком», «вікові стереотипи», «упередження»); емпіричні: опитування, анкетування, тестування (опитувальник ейджизму Е. Palmore, проєктивна методика вільного опису ейджизму, тест на виявлення ризиків ейджизму, методика вивчення міжпоколінної толерантності Г. Бардієр); констатувальний експеримент; статистичні – обробка експериментальних даних.

Експериментальна база. Дослідження проводилось на базі одного із університетів України. В експерименті брали участь 52 здобувача вищої освіти. Вік учасників експерименту – 18-22 роки.

Публікації. Основний зміст і результати дослідження відображено у двох публікаціях авторки (див. додаток К).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ЕЙДЖИЗМУ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Концептуалізація поняття «ейджизм» у психолого-соціологічній площині

У суспільні відносини і сфери життєдіяльності багатьох розвинутих країн Заходу та України глибоко проник феномен ейджизму, що обумовлено негативними тенденціями нівелювання моральних цінностей, загостренням соціальної нерівності серед вікових груп і всередині них, інтенсифікацією міжпоколінних конфліктів. Вперше категорію «ейджизм» (від англ. ageism – age – вік) увів у наукову проблематику американський геронтолог Р. Батлер (1969), означивши цим поняттям дискримінацію одних вікових груп іншими. За Р. Батлером, ейджизм виступає як процес систематичної стереотипізації, упереджене ставлення, а також пряма або непряма дискримінація людей за віковою ознакою. Загалом соціальна дискримінація за віком ґрунтується на соціальних уявленнях щодо характеристик та обмежень кожного віку.

Поділяючи висновки Р. Батлера, А. Cuddy та S. Fiske розглядають ейджизм як стереотипи та упередження щодо представників певної вікової групи, що призводять до її дискримінації [39, 41]. Подібне визначення зустрічається в роботах А. Traxler, який обґрунтовує ейджизм як будь-яку установку, поведінку чи соціальний інститут, які субординують людей за ознакою віку, а також як процес приписування людині тих чи інших соціальних ролей на основі її віку [69].

У психологічній енциклопедії ейджизм тлумачиться як негативний стереотип щодо людей будь-якої вікової групи. Наголошується, що найчастіше ейджизм проявляється стосовно людей похилого віку [28, с. 116]. Єлігулашвілі М., Федорович І., Пономарьов С. інтерпретують ейджизм як негативну, занижену оцінку якостей людини залежно від вікової групи, до якої вона належить. Йдеться про надання необґрунтованих переваг старшим

людям перед молодшими (едалтизм; від англ. adult – «дорослий») або навпаки (джайнізм; від франц. jeune – «молодий») [9, с. 52].

Таким чином, ейджизм – це упереджене, негативне або образливе ставлення до людини через її вік, зневажливе відношення до літніх і старих людей [9, с. 88]. За Р.Батлером, в ейджизмі вирізняють три взаємопов'язані компоненти: негативні стереотипи старості та старіння (когнітивний), упереджене ставлення до людей похилого віку (емоційний) та дискримінаційні практики щодо людей похилого віку. Вони діють як на рівні соціальних інститутів, що закріплюють їх, так і в повсякденному житті (поведінковий) [39]. Вивченням феномену ейджизму займалися науковці Л.Магдисюк, А. Мікляєва, М.Hummert, Т.Garstka, L.O'Brien, A.Greenwald, D.Mellott, S.Kwong, T.Sheree, R.Heller та інші. Всі вони вказують на залежність суспільної думки та очікувань від такого конструкту, як вік.

Акцентуємо, що у віковій психології вік, як правило, сприймається як об'єктивна міра фізичного та психічного розвитку та аналізується в аспекті проблем онтогенезу. Вік розглядають як один із регуляторів соціальної взаємодії та важливий фактор, що розкриває відносини між людьми різних вікових груп. Слід зазначити, що ейджизм може поширюватися на будь-який вік, коли йдеться про соціальні очікування щодо кожного вікового періоду.

Вочевидь, найчастіше ейджизм згадується у контексті людей похилого віку, до яких прийнято відносити населення від 55-60 років і старше. Це зумовлено найбільшою вразливістю оцієї соціальної групи; помітним негативним образом її представників порівняно з іншими віковими групами, а також тим, що людьми старшого віку ейджизм переноситься важче. Як правило, негативні соціальні установки щодо юного віку нівелюються природним способом з плином часу (людина переходить на наступний віковий щабель), а стосовно осіб літнього віку соціальна стигматизація лише посилюється. На сьогодні у вітчизняній та західній психології не існує усталеного підходу щодо тлумачення ейджизму. Найбільш характерним є представлення ейджизма через терміни «негативна стереотипізація»,

«дискримінаційна поведінка» та «упередження». Зважаючи на це, зупинимося на аналізі співвідношення окреслених дефініцій.

Категорія «стереотип», будучи міждисциплінарною, має велику кількість формулювань, зміст яких варіюється залежно від предметної галузі та наукової дисципліни, яка вивчає це поняття. Стереотип (від грец. – stereos – твердий і typos – відбиток) – стійке, категоричне та доволі спрощене уявлення (думка, судження) про яке-небудь явище, групу, історичну особистість, поширене у цьому соціальному середовищі (синонім соціальний штамп); засвоюється індивідом у процесі соціалізації. Стереотип визначається як комплекс досить стійких, стандартизованих уявлень про риси характеру, моделі поведінки, статусно-рольові позиції, які властиві конкретному представнику або певній групі, спільноті. На думку В. Москаленко, стереотип – це образ, полярний за знаком оцінки, жорстко фіксований, що не припускає навіть найменшого сумніву в його істинності, спонукаючи до суворого однозначного дійства [19, с.334].

Психологічний словник подає поняття соціальний стереотип як процес приписування схожих характеристик всім членам якоїсь соціальної групи чи спільноті без достатньої усвідомленості можливих між ними відмінностей. Як один із варіантів установки, соціальний стереотип відрізняється від неї надзвичайно сильним емоційним компонентом [26, с. 296].

У сучасному розумінні термін «стереотип» уперше запропонував американський журналіст і громадський діяч У. Ліппманн (W.Lippmann, 1922), який стверджував, що «стереотипи – це впорядковані, схематичні, детерміновані культурою «картинки світу» в голові людини, які заощаджують зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають її ціннісні позиції та права». Особливістю стереотипів, за У. Ліппманном, є стійкість і консерватизм [17, с.54]. Автор використовував поняття «стереотип» в негативному аспекті, вважаючи, що стереотипи підштовхують нас до напівправди замість повного розуміння. При цьому не можна стверджувати, що стереотипи – це однозначно негативне явище. Першочергово вони з'явилися як ментальні ярлики, щоб допомогти мозку

людини орієнтуватися в світі. Наразі людина засвоює стереотипи через сім'ю, засоби масової інформації, професійні групи. Як правило, стереотипи сприймаються некритично і беруться «на віру».

К. Юнг розглядав стереотип як класифікаційну концепцію, що містить соціальні емоційно-чуттєві тони подібності та відмінності, схвалення чи засудження іншою соціальною групою. Завдяки цій категорії людина диференціює навколишнє суспільство, створюючи певну сукупність характеристик тієї чи іншої групи людей. Існують такі види стереотипів: соціальні, етнічні, гендерні, вікові, релігійні, професійні тощо. Стереотип, асоційований із негативним ставленням (емоційно-оцінним компонентом) до тієї чи іншої групи, називається «упередженням». Упередженість (від англ. prejudice) – необґрунтоване, неприхильне ставлення до когось або чогось, складена заздалегідь негативна думка про когось або про щось [26, с.316]. Психологічний словник трактує упередження (забобон) як установку, що перешкоджає адекватному сприйняттю повідомлення або дії. Зазвичай, людина не усвідомлює або не хоче усвідомити свою упередженість, відтак розглядає своє ставлення до об'єкта упередження як наслідок об'єктивної та самостійної оцінки [34, с.555].

Упередженість – стереотипне уявлення про особистість, групу, спільноту. Як правило, специфікою таких соціальних стереотипів вважається те, що вони виражають, формують і підтримують цинічне, вороже та (або) фобічне ставлення до якоїсь аут-групи чи спільноти (расової, етнічної, гендерної, вікової, професійної, політичної, релігійної тощо). Відтак упередження нерідко характеризують як різновид негативних аттитюдів. Ейджистські упередження – це тип емоцій, який часто пов'язаний з когнітивним процесом стереотипування і може містити вираз зневажливого ставлення, що згодом призводить до дискримінаційної поведінки.

Отже, стереотипи, як невід'ємна складова життєдіяльності людини, пронизують суспільство в цілому. Вони є спрощеною схематизованою моделлю того чи іншого об'єкта, яку поділяє більшість соціальної спільноти або групи. Стереотипи відрізняються від простих думок низкою своєрідних

ознак, як-от: схематичність, спрощеність, стабільність, упередженість, оцінна забарвленість, однозначність і репрезентативність. Існуючи у певному соціальному просторі, вони виконують безліч функцій як на психологічному індивідуальному рівні, так і на суспільному. Узагальнюючи, можна стверджувати, що стереотип – це масове поняття, а переконання – індивідуальне поняття кожної людини, що будується на її досвіді. Процес формування спрощеної картини світу називають стереотипізацією. Стереотипізація – сприйняття, класифікація й оцінка соціальних об'єктів (подій) шляхом поширення на них характеристик якої-небудь соціальної групи тощо на основі певних уявлень – соціальних стереотипів [34, с. 507].

Стереотипізацією розглядають як класифікацію форм поведінки та інтерпретацію їх причин через співставлення зі зразками, що відповідають соціальним стереотипам. У психологічному сенсі стереотипізація є процесом надання подібних характеристик усім членам будь-якої соціальної групи або спільності без достатнього усвідомлення можливих розбіжностей між ними [34, с. 507]. Стереотипізація, будучи процесом створення та засвоєння в суспільній та індивідуальній свідомості упереджень, є динамічним і безперервним явищем. На індивідуальному рівні вона безпосередньо пов'язана з процесом соціалізації індивіда та має певні вікові рамки. На суспільному рівні цей процес є не лише динамічним, а й безперервним. У кожний момент часу у суспільстві діють певні стереотипи, тоді як інші втрачають свою актуальність чи навпаки набирають популярності. Таким чином, соціальний простір завжди сповнений упередженнями, які активно впливають на життєдіяльність всього соціуму. Зауважимо, що більшість соціальних психологів визнають первинність соціальних стереотипів щодо упереджень і дискримінаційної поведінки. Отже, в якості психологічного ядра вікової дискримінації доцільно розглядати негативні вікові стереотипи.

Вікові стереотипи, як і всі інші, мають низку характеристик: спрощеність, схематизованість, емоційна забарвленість, стійкість у часі. Водночас вони дещо специфічні. Це пов'язано з тим, що вікові групи, на відміну інших груп (етнічних, професійних, гендерних), не мають чітких меж

і мінливі у часі. Будь-яка доросла людина колись була дитиною і згодом постаріє. Наголошується, що вікові стереотипи працюють у «фоновому» режимі, тобто не усвідомлюються людиною поки об'єкт стереотипізації не починає демонструвати поведінку, яка суперечить стереотипу.

Вікові стереотипи тлумачаться як риси та властивості, що приписуються культурою особам певного віку та виступають для них як норма. В широкому сенсі вікові стереотипи є різновидом соціальних стереотипів і пов'язані з уявленнями людей різних вікових категорій одна про одну, властиві кожному періоду – дитинству, підлітковому віку, юності, зрілості та старості – стратегіях поведінки в суспільстві.

Слід вказати, що поняття вікової дискримінації найчастіше застосовується у контексті проблем людей похилого віку. Однак у західній соціальній психології стверджується, що дискримінованою може бути будь-яка вікова група. Нерідко різноманітні варіанти дискримінації відчують молоді люди. Існує навіть спеціальний термін – *adultism* («влада дорослих над дітьми»). Більш вузько *adultism* визначається як упередження та супутня систематична дискримінація молодих людей [36].

У суспільно-політичному житті проходить оцінка молодих людей як ще нездатних до сприйняття та розуміння серйозних проблем, а літніх людей як уже нездатних, хворих і немічних. Думка, що бути молодим – це привілейоване становище, що порівняно з людьми похилого віку, молодь завжди перебуває у вигоді (має перевагу) – не завжди виправдана. Як і люди похилого віку, молодь часто описується термінами, що мають негативний, принизливий зміст. Існує багато термінів, які зневажливим способом наголошують на незрілості та недосвідченості молоді. Наприклад, популярним для сучасного покоління молодих людей є ярлик «покоління X», який взятий із відомого роману. Цей термін використовується, щоб уявити безликість і безцільність сучасної молоді, яка не має жодних добірних ознак, амбіцій тощо. По суті такі ярлики здаються відносно нейтральними, проте імпліцитно виражають негативні характеристики молоді. Часто це стає зрозумілим завдяки супроводжуючим коментарям, візуальним образам тощо.

Ще одним типом номінування вікових категорій є характеристики «молодий» або «старий». Як біполярна шкала вони є базовим компонентом вікових стереотипів, тому номінативна категорія дихотомія «молодий – старий» набуває універсального характеру і стає мірою вікової відповідності. Полюс «старий», зазвичай, пов'язаний з негативними значеннями. Негативні конотації старості призводять до того, що людина якнайдовше хоче залишатися молодою, не визнає себе старою, не хоче ідентифікувати себе з такою «страшною» віковою групою.

Відповідно, біля полюса «молодий» зосереджено позитивні значення, як-от: «енергійний», «активний», «здоровий», «привабливий». «Виглядати молодо», «почуватися молодим», як правило, означає виглядати досить енергійним, свіжим, здоровим і привабливим. Вочевидь, конотація значень «старий» та «молодий» має тенденцію створювати та зміцнювати негативні соціальні судження про вік і засновану на них дискримінацію старшої вікової групи (ейджизм). Таким чином, молодому віку надається перевага, а молодь як соціальна група опиняється у привілейованому становищі щодо інших вікових груп. З огляду на вищевикладене, здається парадоксальним існування ейджизму такої популярної вікової групи. Однак наявні вікові стереотипи та упередження щодо молодих людей роблять вікову дискримінацію реально існуючою. Зауважимо, що в основі ейджизму можуть бути як негативні, так і позитивні стереотипи. Соціальні очікування щодо молодого покоління припускають, що воно має бути фізично розвиненим та активним, добре обізнаним та креативними, фінансово успішним. Якщо ж людина не в змозі виправдати такі надії, навколишні часто вважають її неспроможною і неуспішною – «невдахою, яка марно витратила золоті роки молодості». Таке соціальне очікування накладає відбиток на самосприйняття людини, яка відчувається у разі невідповідності некомпетентною та нічого не вартою. Нерідко це призводить до психологічних та інших проблем: низької самооцінки, відсутності впевненості у власних силах, розладу харчової поведінки, депресії тощо. Наголошується, що молодь легше справляється з фактами вікової дискримінації, ніж літні люди.

Дослідники пояснюють цей феномен з позицій теорії соціальної ідентичності, згідно з якою вплив групового членства на психологічне благополуччя конкретної людини визначається, по-перше, соціальним статусом цієї групи і, по-друге, суб'єктивним сприйняттям проникності її кордонів, тобто можливістю (або ймовірністю) переходу в іншу, більш високостатусну соціальну групу.

Проникність групових меж є унікальною якістю вікових груп, що вирізняють їх з-поміж інших великих соціальних спільностей. Упродовж життя індивіди переживають континуум вікових статусів, що представлені в соціальній структурі. При цьому прохідність меж вікової групи для молодих і людей похилого віку різняться. Так, якщо для молоді просування до високостатусної групи неминуче і відносно легке, то для літніх людей воно фактично неможливе. Саме тому найбільш виражені негативні наслідки спостерігаються у сфері дискримінації за ознакою віку щодо літніх людей.

Зарубіжні науковці (D. Abrams, J. Statham, B. Levy, M. Slade, T. Gill) вважають, що зміст вікових стереотипів впливає на продуктивність діяльності людини, її психологічний статус, соматичний стан. Інтерналізація негативного образу може призвести до ситуації, коли людина похилого віку буде налаштовувати оточуючих проти себе, займатися самоприниженням, що нерідко сприяє втраті самоповаги, зростанню неприязні до себе, сорому, депресії, а в особливих випадках може навіть призвести до суїциду [35, 47, 58]. Така поведінка підкріплює стереотипи суспільства, зокрема молодого покоління, створюючи тим самим хибне коло. Протистоїть згаданому підходу концепція позитивного старіння, одним із елементів якої є рефлексія людьми похилого віку негативних геронтостереотипів та їх подолання у власному житті. У ній стверджується, що хронологічне старіння не є визначальним щодо якості життя літньої людини.

Поняття «дискримінація» (від лат. *discriminatio* – «розрізнення») розглядається як невиправдана відмінність у правах та обов'язках людини за певною ознакою. Дискримінація – процес (и) виявлення різниці між людьми, приписування цій різниці негативних конотацій (значень) та «закріплення»

на цій підставі людей за певними соціальними категоріями, зокрема з метою або наслідком обмеження доступу цих груп до користування правами та ресурсами, можливостей для самореалізації та прийняття значимих рішень [34, с.94]. Подібні переконання є соціально заданими та підтримуваними; вони вбудовані в різні інститути, правила та повсякденні соціальні практики.

Зарубіжні вчені (A.Donizzetti, M.Johnstone, M.Kite, E.Palmore L.Wagner, P.Williams) інтерпретують поняття «ейджизм» як образливу демонстрацію сили через ставлення до віку; як феномен, що існує в різних суспільних проявах і передбачає дискримінацію за віковою ознакою; негативне ставлення до старших поколінь, що позначається на якості життя людей старшого та похилого віку, обмежуючи можливості їх участі в політичному, економічному, соціальному та культурному житті суспільства, де третій вік може проявити і виразити себе, використовувати накопичені за роки таланти та знання; культурно заданий набір норм про людей та їхню поведінку на різних стадіях життєвого циклу; негативний стереотип щодо людей будь-якої вікової категорії, але найчастіше йдеться про стереотип похилого віку [42, 50, 54, 61, 70].

Уявлення про ейджизм як вікову стереотипізацію зумовило виникнення ще одного модусу в його інтерпретації. Розірвавши зв'язок між віковою стереотипізацією та дискримінацією, деякі автори звертають увагу на неправомірність лише негативного підходу до визначення ейджизма. Вони вважають, що під цю категорію підпадає всяке упередження як проти будь-якої групи, що виділяється за віковою ознакою, так і на її користь. Зокрема, ейджизм може мати й позитивний аспект, коли атрибути віку вважаються вигідними. Для прикладу, сприйняття похилого віку, що пов'язаний з глибокою мудрістю, терпінням і виваженою оцінкою життєвих благ.

Сукупність вище викладених підходів до інтерпретації згаданої категорії дає підстави у межах нашого дослідження розглядати ейджизм як утиск у правах, зневажливе ставлення та практики, які принижують людську гідність, реалізовані на засадах негативної вікової стереотипізації, а також самі негативні вікові стереотипи.

За віковим критерієм виокремлюють такі форми ейджизма, як-от: едалтизм – образа молодої людини або дитини більш старшим, при цьому акцент робиться на їхню молодість або дитинство; джейнізм – надання переваги молодим людям, а не старшим. Він включає політичні погляди, комерційні функції та культурні умови, припускаючи, що життєздатність та (або) фізична краса молоді привабливіша, ніж у людей зрілого віку; едалтоцентризм – надмірний егоцентризм дорослого населення; хроноцентризм – упевненість в тому, що певна епоха людства перевершує усі попередні та (або) минулі часи [15, с.167-173].

Увиразнюють два рівні ейджизма – інституціональний та внутрішній. Так, на інституціональному рівні ейджизм проявляється в юридично закріпленій дискримінації людей певної вікової групи. Йдеться про ейджизм на рівнях національної та місцевих соціальних політик, що втілюються у діяльності конкретних медичних установ, рад, що регулюють їхню роботу, а також різних структур, місій, що надають соціальні послуги людям похилого віку. Внутрішній ейджизм характеризується образливими, принизливими міжперсональними діями, негативними висловлюваннями та поведінкою, ігноруванням прав, фізичним і психологічним насиллям з боку окремо упереджених індивідів до літніх людей [17, с.57]. Вважаємо за доцільне позначати його як побутовий, що відображає мікросоціальні практики.

Ейджизм може бути навмисним, коли процес мислення та дій усвідомлено спрямовується проти осіб або груп старшого віку. Але найчастіше це відбувається ненавмисно, коли люди несвідомо пов'язують певні характеристики людини з її віком. Ненавмисний (випадковий) ейджизм стосується ідей, установок, правил і практик, які чиняться людьми без обізнаності або усвідомлення того, що їх дії необ'єктивні та спричиняють вікову дискримінацію щодо осіб певного віку.

Розрізняють безумовний прямий та латентний непрямий ейджизм. Зокрема, у контексті проблеми геронтологічного насильства він розглядається як безпосереднє та навмисне застосування фізичної сили або влади щодо літньої людини, що мають примусовий характер, так і

структурне насильство, пов'язане зі створенням певних умов (структури), що ущемляють потреби та інтереси людей похилого віку. Приклади прямої дискримінації цієї категорії людей включають також закони або політики, в яких прямо обмежується доступ її представників до певних товарів або послуг. Ілюструють її також оголошення про найм на роботу, в яких прописані необґрунтовані вікові обмеження для кандидатів на посаду. Не завжди можна однозначно віднести ті чи інші прояви ейджизму до прямої чи непрямой форми. Говорячи про латентний ейджизм, йдеться про позицію, яка хоча явно проявляється рідко, однак чітко простежується у соціальній політиці: літні – це баласт суспільства. Іншим проявом латентного ейджизму може бути жахливий для повсякденного слуху термін «період доживання», який використовується у соціальних програмах. Фактом латентного ейджизму може слугувати дія соціокультурного механізму соціальної ізоляції людей похилого віку, що є наслідком негативної стереотипізації та втрати моральних установок у суспільній свідомості [17, с.59-64].

Вказуючи на фіксовану емпірично виразну соціальну дистанцію між людьми похилого віку та іншими віковими групами, наголошується, що таке дистанціювання мимоволі виштовхує людей похилого віку на узбіччя суспільного життя, у кращому разі, в сімейне середовище, блокує спроби скорочення «вікової неповноцінності». Соціальна дистанція сприяє роз'єднанню, десоціалізації та дезінтеграції людей похилого віку.

Латентний ейджизм виразно проявляється у вигляді соціокультурних норм, що приписують, зокрема, людям похилого віку ті чи інші форми самообмеження. У цьому сенсі соціокультурний ейджизм небезпечний тим, що заганяє людину в рамки стереотипів, нереклексивно, автоматично змушуючи поділяти ті чи інші ейджистські норми, приймати та реалізовувати відповідні практики. Таке явище трактують як самоейджизм (аналогічно до поняття «самодискримінація»). Натомість соціокультурна детермінованість ейджизму виражається в таких культурних моделях ставлення до літніх людей, як геронтицид, паррицид (умертвіння батьків, убивство найближчих літніх родичів), геронтократія (знецінення старості, інфантилізація та

надмірний захист, коли під виглядом любові позбавляють людей похилого віку можливості приймати важливі для сім'ї рішення та автономізують їхнє життя) [17, с.81-83].

Обґрунтовуючи гіпотези виникнення ейджизму, науковці виходять з того, що він є полідетермінованим явищем, обумовленим психологічними, соціальними, економічними, культурними та іншими факторами. До базисних причин ейджизму відносять геронтофобію – страх старості, старіння і смерті. Р. Батлер вважав, що ейджизм відбиває глибоко приховану тривогу деяких молодих людей і людей середнього віку (30-45 років), їх особисту огиду і відчуття неприязні до літніх людей, хворобам, інвалідам, їх страх безпорадності, марності та смерті [39, с. 243-246].

Науковці М. Snyder та Р. Meine вбачають у негативному ставленні молоді до людей похилого віку захисну функцію «его», що допомагає їм заперечувати загрозові аспекти старості (хвороби та смерть) щодо себе. Наголошується, що ейджизм дозволяє молодому поколінню побачити людей похилого віку як відмінних від нього, тим самим знизити свій страх старості та пов'язаних з нею проблем. Дж.Тракслер обґрунтовує виникнення ейджизму тим наголосом, який точиться західним суспільством навколо молодіжної культури. Відповідно М. Мартель і Х. Норткотт пояснюють це величезним впливом ЗМІ, які у своїх матеріалах віддають перевагу фізичній красі та сексуальності, що асоціюється з молодістю, тоді як тема людей похилого віку часто ігнорується. По суті це є виявом геронтофобії [17, с.86-90]. З-поміж вторинних причин ейджизму виокремлюють утилітарний підхід до людини, акцентування ЗМІ на значущості краси та молодості, особистий негативний досвід, тощо. Ейджизм може виявлятися у різних способів, включаючи упереджене ставлення, дискримінаційну практику чи інституційні заходи політики, які сприяють закріпленню стереотипів.

Отже, в цілому можна констатувати, що викладені погляди ряду вчених висвітлюють різні аспекти вияву такого складного соціально-психологічного явища як ейджизм, проте далеко не вичерпують його повної характеристики та оцінки суб'єктивного рівня вікової дискримінації людини.

1.2. Основні підходи до вивчення прояву ейджизму

На сьогодні у світовій практиці склалися різні методичні підходи в площині психологічних досліджень проблематики вікової дискримінації. Особливої значущості набуває становлення та вдосконалення кількісної оцінки різних аспектів ейджизма, формування системи показників, що дозволяє давати йому детальну та всебічну статистичну характеристику масштабів поширення і наслідків. Слід наголосити, що проблема діагностики полягає у відсутності цілісного уявлення щодо компонентів соціально-психологічного феномена ейджизм. Науковці E.Langer, J.Rodin поділяють думку про його багатовимірність, проте, які саме шкали має містити опитувальник, – питання залишається відкритим [65, с. 12-29].

Організація емпіричних досліджень ейджизма ґрунтується на тому, що вікові стереотипи як соціально-психологічне «ядро» вікової дискримінації, є результатом осмислення віковими групами реальності соціальних відносин у контексті вікової стратифікації суспільства у вигляді системи значень. З одного боку, вікова дискримінація виявляється у реальній взаємодії людей як представників соціальних груп, для вивчення якої найбільш адекватними є експериментальні процедури. З іншого боку, для кожної конкретної особистості це явище представлене в структурі індивідуального досвіду, що дає підстави для застосування поряд з експериментальними процедурами різноманітних опитувальних методів, як-от: стандартизованих опитувальників, проєктивних методик, інтерв'ю різного ступеня структурованості. Експериментальні методи дослідження вікової дискримінації користуються популярністю з перших етапів емпіричного вивчення ейджизма. Впродовж останніх десятиліть були змодельовані експериментальні процедури, що допомагають вивчати зміст вікових стереотипів, механізми їхньої актуалізації, роль у регуляції взаємодії людей, а також у формуванні самовідносин людини.

Загалом, початок експериментальних досліджень ейджизма припадає на 1960-1980-х роки, коли з'явилися перші експериментальні моделі. Це дозволило наочно проілюструвати роль вікових стереотипів у процесах

соціального пізнання. Загальноприйнятими інструментами оцінки рівня ейджизма серед молоді та ставлення до людей похилого віку є стандартизовані опитувальники. Наразі існує низка опитувальників у сфері ейджизма: «Існуюча вікова дискримінація» (A. Kluge, F. Krings), «Багатофакторний опитувальник вікової дискримінації» (D. Rupp, S. Vodanovich, M. Crede), «Опитувальник ейджизма» (E. Palmore, Cherry and Palmore), «Тест сприйняття вікової дискримінації» (T. Garstka, M. Schmitt).

Слід вказати, що в наукових джерелах не зустрічаються опитувальники як методи оцінки людини з позиції ейджистських поглядів, що дозволяють на ранньому етапі виявляти несприятливі патерни та вносити корективи до поведінкових аспектів. Зупинимось детальніше на розгляді поширених методів дослідження ейджизму. З метою вивчення ролі вікових стереотипів у формуванні оцінки ефективності діяльності нерідко послуговуються процедурою, яку розробили S. Kwong, T. Sheree і R. Heller. Так, кільком групам досліджуваних пропонувалося оцінити якість виконання певного завдання. Для цього їм показували конкретні продукти діяльності (словесні описи, малюнки, креслення тощо), які можна оцінювати високо або низько. Об'єкти оцінювання «поганої» та «хорошої» якості демонстрували досліджуваним у супроводі інструкції, що містила інформацію про вік виконавця цієї роботи. Варіювання відомостей про вік у різних експериментальних групах дозволяло виявити закономірності впливу вікових стереотипів на оцінку результатів діяльності людини [56, с. 63-73].

Іншу модифікацію цієї експериментальної процедури ввели J. Arbuckle та B. Williams, які пропонували досліджуваним оцінити якість прослуханої лекції. Для цього їм показували фотографії «лекторів» різної статі та різного віку. В такий спосіб встановлювалось чи впливає вікова стереотипізація на оцінку лекції досліджуваними [70, с. 1-46]. Натомість J. Rodin та E. Langer для виявлення вікових стереотипів моделювали експериментальні ситуації, в яких люди різного віку при взаємодії з досліджуваним, який виступає відповідно до експериментальної легенди в ролі «вчителя», демонстрували б однакову поведінку. Після завершення роботи досліджуваного просили

схарактеризувати партнера. Далі порівнювали отримані описи людей різного віку та виявляли елементи, що приписуються стереотипно [65, с.12-29].

Науковець М. Pinqart запропонував процедуру експериментального вивчення впливу вікових стереотипів на самоствавлення людини, в контексті якої досліджуваних просили описати себе (у вільній формі). Потім їх ознайомлювали зі списком висловлювань людей їхньої вікової категорії, що містять позитивні чи негативні вікові стереотипи, після чого досліджувані створювали ще один самоопис. Зіставлення змісту першого і другого самоописів демонструвало, які актуальні позитивні чи негативні вікові стереотипи впливають на характер самоствавлення людини [63, с. 317-336].

У розвідках J. Settin для зниження впливу сторонніх факторів на результати експерименту досліджуваним для оцінки пред'являлися не реальні люди, а опис їхньої поведінки. Так, практикуючим лікарям пропонувався «фрагмент історії хвороби» пацієнта, маркований різними показниками його віку (в одному випадку пацієнт нібито належав до групи «молодих людей», в іншому – був представлений як «літній»). Поряд із віковими в описах варіювалися статеві та соціально-економічні характеристики. Зіставлення отриманих даних дозволило автору описати зміст поширених вікових стереотипів і диференціювати їх від інших видів соціальних стереотипів (гендерних і соціально-економічних) [67, с. 397-405].

Зауважимо, що в сучасних експериментальних дослідженнях змісту вікових стереотипів помітні елементи психосемантичного підходу. Так, М. Hummert, Т. Garstka, Л. O'Brien, А. Greenwald та D. Mellott запропонували процедуру вивчення неявних (неусвідомлюваних) вікових стереотипів. Для цього на етапі пілотажного дослідження за допомогою експертних оцінок і фокусгруп відбиралися: • фотографії молодих і літніх людей (чоловіків і жінок), які за результатами пілотажу однозначно сприймаються як «літні» чи «молоді»; • чорно-білі малюнки приємних та неприємних об'єктів, вибраних у пілотажному дослідженні («квіти», «повітряна куля» тощо; «зброя», «змія» тощо); • слова, що стверджують або заперечують належність («Я», «мій»

тощо; «вони», «їхні» тощо). На моніторі комп'ютера послідовно пред'являється одна з фотографій, після чого досліджуваному потрібно в максимальному темпі за допомогою клавіш-ключів віднести її до категорії «молодий» або «старий» (у разі помилки досліджуваний інформується про неї), до однієї з двох категорій приналежності, а також пов'язати з одним із двох протилежних за емоційним забарвленням малюнків. Спираючись на вибір тих чи інших категорій (малюнків), а також на відомості про час, витрачений досліджуваним на кожну відповідь, можна виявити модальність неусвідомлюваних вікових стереотипів, а також зробити припущення про ступінь їхньої інтегрованості до структури вікової ідентичності людини [49, с. 482–495].

Для оцінки впливу негативної вікової стереотипізації на ефективність поведінки S.Horton, J.Baker, G.Pearce та J.Deakin ввели процедуру актуалізації вікових стереотипів особистості. Вікові стереотипи досліджуваних можуть актуалізуватися завдяки застосуванню закономірностей підпорогового сприйняття (у відеоряд, який проглядають досліджувані, вмонтовуються твердження з негативними віковими стереотипами), а також через особливу побудову інструкції, що також містить елементи негативної стереотипізації. Порівняння ефективності діяльності «до» та «після» процедури, що актуалізує вікові стереотипи, дозволяють відобразити вплив актуальних вікових стереотипів на продуктивність діяльності особистості [48, с. 446–466].

Паралельно з експериментальними широке поширення отримали опитувальні методи дослідження ейджизму. Зокрема, деякі опитувальники призначені для оцінки вираженості вікових дискримінуючих переконань потенційних суб'єктів дискримінації. До них належить опитувальник «Існуюча вікова дискримінація» (A. Kluge, F. Krings). Досліджуваним пропонується висловити свою згоду - незгоду з 21 твердженням, кожне з яких відображає одне з поширених упереджень щодо працюючих літніх людей. В інструкції йшлося, що «літніми» вважаються співробітники, які подолали 50-річний рубіж. Текст опитувальника містить прями та зворотні

питання. При цьому прямі питання обіймають висловлювання, які дискримінують літніх співробітників, як-от: літні співробітники навчаються новому важче, ніж молоді; літні співробітники консервативні та схильні чинити опір змінам; ефективність виконання роботи з віком знижується тощо. Зворотні питання, навпаки, ґрунтуються на позитивних стереотипах старіння: літні працівники надійніші; літні співробітники більш лояльні до компанії, де вони працюють; літні співробітники менш схильні до професійного вигорання тощо. Автори вважають, що отримані результати можна використовувати як для оцінки індивідуального рівня ейджизму досліджуваних у сфері професійних відносин, так і для оцінки «вікової толерантності» взаємодії у трудовому колективі в цілому [55, с. 61-64] .

Натомість D. Rupp, S. Vodanovich та M. Crede сконструювали «Багатофакторний опитувальник вікової дискримінації», в якому ейджизм розглядається як трикомпонентний феномен, заснований на вікових стереотипах, негативному емоційному відношенні та відчуженні. Методика містить 30 тверджень, з приводу кожного з яких досліджувані висловлюють свою згоду або незгоду. Отримані за допомогою опитувальника результати інтерпретуються за трьома шкалами: 1) шкала «Стереотипізації»; 2) шкала «Відчуження» 3) шкала «Емоційне ставлення» [66, с. 335-362].

Особливої уваги заслуговує «Опитувальник ейджизма» E. Palmore, який дозволяє оцінити суб'єктивний рівень вікової дискримінованості людини. Увазі досліджуваного пропонувалося 20 ситуацій, що відображають найпоширеніші в суспільстві практики ейджизма («види ейджизма»)[61]. Аналогічне завдання вирішує і «Тест сприйняття вікової дискримінації» (T. Garstka, M. Schmitt). Високі показники вказують на те, що досліджуваний відчуває негативні наслідки вікової дискримінації [43, с. 326-335].

З-поміж нестандартизованих опитувальних методів переважають ті, в яких дослідник попередньо пропонує досліджуваному гіпотетичну ситуацію взаємодії та просить описати свою поведінку, думки та почуття. Для прикладу, Y. Chen і B. King формулюють наступну інструкцію: «Уявіть, що ви розмовляєте з типовою 20-річною (або типовою 70-річною) жінкою. Будь

ласка, напишіть коротку розповідь, яка описує цю розмову. Введіть теми, які б ви могли обговорити. Опишіть свої почуття під час розмови і після її закінчення та будь-які інші враження від розмови» [40, с. 562-570]. У 2017 році група вчених розробила шкалу амбівалентного ейджизма (AAS). Вона вміщує 13 пунктів, які вимірюють як ворожий, так і доброзичливий ейджизм.

Узагальнюючи огляд методів емпіричного дослідження ейджизму, варто вказати, що в сучасних психологічних розвідках широке розповсюдження отримали експериментальний та опитувальний підходи. Перевагою експериментальних методів є можливість вивчати ейджизм у контексті реальної соціальної взаємодії людей. Опитувальні методи дозволяють звернутися до індивідуального досвіду особистості як суб'єкту вікової дискримінації. Вищезгадані методи не вирішують повною мірою проблему емпіричного вивчення ейджизму, оскільки при їх розробці не завжди враховується природа цього явища.

Вікові стереотипи як психологічне ядро вікової дискримінації мають смислову природу, оскільки формування соціальних стереотипів передбачає активне осмислення суб'єктом соціальної реальності відповідно до системи його життєвих відносин і потреб. При цьому зміст вікових стереотипів не представлений у повному обсязі у свідомості людини, він існує у вигляді «згорнутих смислів» і може актуалізуватися при взаємодії людини з представниками тих чи інших вікових груп. Зважаючи на це, доцільно використовувати в дослідженнях ейджизма також психосемантичні методи.

Психосемантика дає можливість практично реалізувати теоретико-методологічні принципи соціального конструкціонізму. У підсумку зазначимо, що одним із основних напрямів у розробці методичних прийомів досліджень ейджизму має стати інтегрування психосемантичного підходу до експериментальних та опитувальних процедур. Це дозволить наблизитися до розуміння соціально-психологічної сутності феномена ейджизму.

Висновки до першого розділу

У контексті розгляду теоретичних аспектів проблеми психологічних особливостей прояву ейджизму у студентської молоді з'ясовано, що ейджизм

є доволі поширеним явищем не лише в Україні, але й в інших країнах світу. У науковому сенсі ейджизм інтерпретують як негативну, занижену оцінку якостей людини залежно від вікової групи, до якої вона належить. У межах дослідження ми розглядаємо ейджизм як упереджене, негативне або образливе ставлення до людини через її вік, зневажливе відношення до літніх і старих людей. При цьому в ейджизмі увиразнюють три взаємопов'язані компоненти: негативні стереотипи старості та старіння (когнітивний), упереджене ставлення до людей похилого віку (емоційний) та дискримінаційні практики щодо людей похилого віку. Вони діють як на рівні соціальних інститутів, що закріплюють їх, так і в повсякденному житті (поведінковий). Визначено зміст і співвідношення понять «ейджизм», «негативна стереотипізація», «дискримінаційна поведінка» та «упередження». Проаналізовано два рівні ейджизма – інституціональний та внутрішній. Розглянуто безумовний прямий та латентний непрямий ейджизм. Представлено кілька гіпотез виникнення ейджизма. Обґрунтовано основні підходи до вивчення прояву ейджизма, схарактеризовано низку опитувальників у сфері ейджизма.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ЕЙДЖИЗМУ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Організація і діагностичний інструментарій дослідження

Емпіричне дослідження психологічних особливостей прояву ейджизму у студентської молоді проводилося на базі одного із університетів. Вибірку склали 52 здобувача вищої освіти віком від 18 до 22 років. Із них: 38 осіб жіночої та 14 осіб чоловічої статі. Робота здійснювалася поетапно:

1. *Підготовчий етап* мав на меті організацію дослідно-експериментальної роботи. Відтак було обрано експериментальну базу для проведення дослідження, встановлено контингент учасників. Також обґрунтовано методичне забезпечення та процедуру дослідження.

2. На *діагностичному етапі* проходила безпосередня психодіагностична робота зі студентами за допомогою дібраного інструментарію.

3. На *підсумково-аналітичному етапі* відбувався аналіз та інтерпретація рівнів вираженості ейджизму в студентів.

У ході емпіричного дослідження було використано діагностичний інструментарій: опитувальник ейджизму Е. Palmore (Додаток А), проєктивна методика вільного опису ейджизму, тест на виявлення ризиків ейджизму (Додаток Б), методика вивчення міжпоколінної толерантності Г. Бардієр (Додаток В).

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

На етапі емпіричного дослідження проходила психодіагностична робота зі студентами. Насамперед розглянемо результати оцінки суб'єктивного рівня вікової дискримінованості студентів, отримані за опитувальником ейджизму Е. Palmore. Встановлено, що переважна більшість студентів виявили середній рівень суб'єктивно пережитої вікової дискримінації (67,4%). Відповідно 28,8% студентів мають низький рівень. До високого рівня ввійшло 3,8% студентів. Щодо гендерного розподілу показників: у жінок високий рівень суб'єктивно пережитої вікової дискримінації складає 2,6%, середній – 73,7%, Натомість високий рівень суб'єктивно пережитої вікової дискримінації зафіксовано в 7,1 % чоловіків, середній – 50,0%, низький – 42,9%.

Зведені результати визначення рівнів суб'єктивно пережитої вікової дискримінації студентів наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Розподіл студентів за рівнями пережитої вікової дискримінації

Група	К-сть осіб	Рівні суб'єктивно пережитої вікової дискримінації		
		високий	середній	низький
Студенти (жіночої статі)	38	1 (2,6%)	28 (73,7%)	9 (23,7%)
Студенти (чоловічої статі)	14	1 (7,1%)	7 (50,0%)	6 (42,9%)
Загальний результат	52	2 (3,8%)	35 (67,4%)	15 (28,8%)

Для унаочнення продемонструємо одержані експериментальні дані за допомогою діаграми (див. додаток Ж., рис. 1).

Найвищі бали у студентів отримано за шкалою 9 («Вам у чомусь відмовляли, посилаючись на Ваш вік?»). Ця шкала не стосується певної сфери життя або конкретного виду діяльності, таке узагальнення дозволяє студентам легко згадати прояви вікової дискримінації щодо них. Також високі бали зафіксовано за шкалами, які пов'язані зі сферою міжособистісних відносин: 5 («З Вами розмовляли поблажливо через Ваш вік?») та 14 («Вам казали: «Ви для цього вже старі/ще молоді!»).

Значення за шкалами, які відбивають досвід соціальних відносин студентів, загалом низькі. Так, за шкалою 6 («У Вас виникали проблеми з купівлею/продажем/обміном/орендою житла через Ваш вік?»), за шкалою 7 («У Вас виникали труднощі з отриманням кредиту через Ваш вік?») одержано прогнозовано низькі значення, оскільки деякі відносини недоступні повною мірою цій віковій групі. В інших видах соціальних відносин можна спостерігати незначний рівень дискримінації – шкала 11 («Вас не брали на роботу, посилаючись на Ваш вік») та шкала 12 («Вам не дозволяли зайняти вищу посаду через Ваш вік»). Найнижчі бали отримані за шкалою 10, що також стосується соціальних відносин («Вам відмовляли в лікуванні, посилаючись на Ваш вік»). Це може бути свідченням того, що в Україні медична допомога має надаватися незалежно від віку людини. Водночас за шкалою 2 («Вам дарували вітальну листівку, в якій були неприємні жарти щодо Вашого віку?») не отримано позитивних відповідей. На нашу думку, це пов'язано з непопулярністю листівок серед студентів.

Розглянемо результати вільного опису ейджизму студентами. Зауважимо, що якості та характеристики вікових груп «молодь» і «люди похилого віку» не були наперед заданими, а висловлювалися респондентами у вільній формі.

Таблиця 2.2.

Розподіл позитивних і негативних якостей, приписаних респондентами віковим групам «молодь» і «люди похилого віку»

Вікова група	Характеристики				
	Загальна к-сть студентів	Позитивні		Негативні	
		Всього студентів	%	Всього студентів	%
Молодь	52	46	88,5	6	11,5
Люди похилого віку	52	35	67,3	17	32,7

Таким чином, студенти приписують більше позитивних якостей молоді (88,5%), ніж людям похилого віку (67,3%). Відповідно меншою кількістю негативних якостей наділяють вікову групу «молодь» (11,5%), ніж «люди похилого віку» (32,7%). У їхніх очах молодість виглядає привабливіше за старість. (див. табл. 1 додаток Г).

Далі, спираючись на отримані дані, встановлено, що домінуючими стереотипними особистісними характеристиками типового представника молодого покоління є: «активний», «товариський», «впевнений», «допитливий», «бадьорий», «впертий», «життєрадісний», «рішучий», «сміливий», «винахідливий», «імпульсивний», «норовливий», «демонстративний», «зухвалий». Під час аналізу було виявлено особистісні характеристики, які респонденти вважають типовими для людей похилого віку: «мудрий», «слабкий», «докучливий», «хворобливий», «надійний», «ощадний», «депресивний», «дбайливий», «розважливий», «залежний», «старомодний», «безініціативний». Особливої уваги заслуговує той факт, що з-поміж особистісних характеристик, які приписуються студентами представникам вказаних вікових груп, не ввійшли прикметники «молодий» або «старий». Хоча по суті дихотомія «молодий – старий» слугує змістовною основою вікових стереотипів. Можна зробити припущення, що ця дихотомія має імпліцитний характер і не виявляється в семантичному просторі.

Тест на виявлення ризиків ейджизму продемонстрував, що лише 7,7% студентів не схильні до ейджизма. Так, студентам не властиві опрориви ейджизму. Вони позитивно налаштовані до людей похилого віку, з розумінням ставляться до їх потреб і суджень. Не відчують дискомфорту

при спілкуванні з літніми людьми. У переважної більшості респондентів (88,5%) спостерігається ризик ейджизму. Респонденти відчувають труднощі при спілкуванні з такою групою людей, не розуміють їх. Однак, за бажанням, таку ситуацію можна змінити. Водночас 3,8% респондентам властивий ейджизм. Їхні установки та дії можна оцінити як ейджизм. Зокрема, респондентам важко спілкуватися з літніми людьми, знаходити спільну мову. Вони часто незадоволені їх діями, не поділяють погляди, критикують їх. Негативні установки респондентів щодо старості та людей похилого віку дозволяють спрогнозувати непродуктивну реалізацію можливостей, які закладено в цьому періоді життя. Відтак вони потребують корекції. Позитивним моментом стала відсутність респондентів із максимальним ступенем ризику ейджизма. У табл. 2.4. відтворено результати діагностики схильності до ейджизму

Таблиця 2.4.

Розподіл студентів за схильністю до ейджизму

Група	Не схильні до ейджизму		Спостерігається ризик ейджизму		Виявляють ейджизм		Максимальний ризик ейджизму	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Студентки	2	5,3	35	92,1	1	2,6	0	0
Студенти	2	14,3	11	78,6	1	7,1	0	0
Загальний результат	4	7,7	46	88,5	2	3,8	0	0

Для встановлення рівня толерантності студентів до людей похилого віку ми скористалися методикою вивчення міжпоколінної толерантності Г.Бардієр (Додаток В). Опитування показало, що для найбільшої частки респондентів (52,0%) характерний середній рівень толерантності до літніх людей. Водночас лише в 3,8% респондентів зафіксовано високий рівень толерантності до людей похилого віку. Ще 44,2% респондентів виявили низький рівень. Щодо гендерного розподілу даних, то в жінок з високим рівнем толерантності до людей похилого віку – 5,3%, з середнім – 50,0%, з низьким – 44,7%. Серед чоловіків високого рівня толерантності до людей похилого віку не зафіксовано, середній рівень мають 57,1 %, низький – 42,9%. Порівняння отриманих результатів свідчить про те, що студенти,

здебільшого, шанобливо ставляться до літніх людей. Більш розгорнуті статистичні дані відтворено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Розподіл студентів за рівнями толерантності до людей похилого віку

Група	К-сть осіб	Рівні толерантності до людей похилого віку		
		високий	середній	низький
Студенти (жіночої статі)	38	2 (5,3%)	19 (50,0%)	17 (44,7%)
Студенти (чоловічої статі)	14	0	8 (57,1%)	6 (42,9%)
Загальний результат	52	2 (3,8%)	27 (52,0%)	23 (44,2%)

Для унаочнення відобразимо одержані результати на діаграмі (див. додаток Ж., рис 2). З огляду на результати констатувального експерименту, можемо відзначати, що вікові стереотипи молоді як особливої соціальної групи мають певну специфіку, яка відображається в цілій низці психологічних процесів – від самооцінки до соціальної перцепції. У студентів помітна тенденція до вияву ейджизма, негативного ставлення до представників періоду геронтогенезу, що потребує корекції.

Відтак виникає необхідність розробки програми, метою якої є формування позитивних установок щодо різних вікових груп, нівелювання явища ейджизму. У цьому контексті важливим є надання цілісної інформації про всі вікові періоди без фіксації на негативних сторонах, оскільки кожен етап онтогенезу має труднощі, а також продуктивні новоутворення. Крім того, освіта повинна забезпечити підняття загального культурного рівня молоді, прищепити їм повагу до оточуючих, сформувати у їх свідомості образ реальної людини похилого віку через соціальну ідентифікацію з ними. Необхідно донести до студентів сутність і специфіку похилого віку, підвищити їм толерантність, сприяти налагодженню продуктивних міжпоколінних зв'язків. У суспільстві, в якому люди поважають та розуміють один одного, немає місця соціальній дискримінації.

Висновки до другого розділу

У ході емпіричного дослідження проведено аналіз та інтерпретацію рівнів вираженості ейджизму в студентів. Переважна більшість студентів (67,4%) продемонструвала середній рівень суб'єктивно пережитої вікової дискримінації. У третини студентів діагностовано низький рівень. Констатовано, що студенти приписують більше позитивних якостей молоді (88,5%), ніж людям похилого віку (67,3%).

Тест на виявлення ризиків ейджизму показав, що лише окремі студенти не схильні до ейджизма. У переважної більшості респондентів (88,5%) ризик ейджизму спостерігається. Опитування показало, що для найбільшої частки респондентів (52,0%) характерний середній рівень толерантності до літніх людей. У 44,2% респондентів простежено низький рівень толерантності.

Таким чином, результати констатувального експерименту засвідчили існуючу в середовищі студентів тенденцію до проявів ейджизма. Відтак виникає необхідність розробки програм формування позитивних установок щодо людей похилого віку.

ВИСНОВКИ

Під ейджизмом розуміють упереджене, негативне або образливе ставлення до людини через її вік. Аргументовано, що найчастіше ейджизм згадується у контексті людей похилого віку, що зумовлено найбільшою вразливістю цієї соціальної групи; помітним негативним образом її представників порівняно з іншими віковими групами. Ейджизм може виявлятися у різний спосіб, включаючи упереджене ставлення, дискримінаційну практику чи інституційні заходи політики, які сприяють закріпленню стереотипних уявлень.

Категорія стереотип визначається як комплекс досить стійких, стандартизованих уявлень про риси характеру, моделі поведінки, статусно-рольові позиції, які властиві конкретному представнику або певній групі, спільноті. Стереотипи слугують спрощеною схематизованою моделлю того чи іншого об'єкта, яку поділяє більшість соціальної спільноті або групи.

Вікові стереотипи розглядають як риси та властивості, що приписуються культурою особам певного віку та виступають для них нормою. В широкому сенсі вікові стереотипи є різновидом соціальних стереотипів і пов'язані з уявленнями людей різних вікових категорій одна про одну. Натомість дефініція «упередження» тлумачиться як установка, що перешкоджає адекватному сприйняттю повідомлення чи дії. Поняття «дискримінація» інтерпретуємо як невинуватну відмінність у правах та обов'язках людини за певною ознакою. Це процес виявлення різниці між людьми, приписування цій різниці негативних конотацій та «закріплення» на цій підставі людей за певними соціальними категоріями, зокрема з метою або наслідком обмеження доступу цих груп до користування правами та ресурсами, можливостей для самореалізації та прийняття значимих рішень.

З метою простеження рівня вираженості ейджизма у студентської молоді було проведено дослідження, результати якого дали змогу виявити, що в студентів домінує середній рівень суб'єктивно пережитої вікової дискримінації (67,4%). До високого рівня ввійшло 3,8% студентів. Відповідно 28,8% студентів мають низький рівень. Установлено, що студенти приписують більше позитивних якостей молоді (88,5%), ніж людям похилого віку (67,3%). Тоді як меншою кількістю негативних якостей наділяють вікову групу «молодь» (11,5%), ніж «люди похилого віку» (32,7%).

Доведено, що лише 7,7% студентів не схильні до ейджизму. У переважної більшості студентів (88,5%) спостерігався ризик ейджизму. Для найбільшої частки студентів (52,0%) характерний середній рівень толерантності до літніх людей. Водночас лише 3,8% студентів мають високий рівень толерантності до людей похилого віку. Низького рівня досягли 44,2% студентів.

Узагальнені результати свідчать, що деякі студенти виявляють ейджизм, негативно ставляться до представників старшого покоління. Відтак виникає необхідність розробки дієвої програми, яка забезпечувала б формування в студентської молоді позитивних установок стосовно літніх людей, подолання ейджизму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батраченко І. Г. Психологія антиципації: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ імені О. Гончара, 2009. 264 с.
2. Бардієр Г.Л. Соціальна психологія толерантності. Санкт-Петербург: Вид-во Санкт-Петербурзького ун-ту, 2005. 120 с. (російською мовою).
3. Березіна О.О. Індивідуально-психологічні чинники особистісного розвитку в період геронтогенезу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 19.00.07. Київ, 2012. 19 с.
4. Березіна О.О. Ейджизм у суспільстві: проблеми пізнього віку. Актуальні проблеми психології. Том VIII. Психологічна теорія і технологія навчання / за ред. С. Д. Максименка, М. Л. Смульсон. Київ: Міленіум, 2008. Вип.5. С.3-10. URL: <http://www.psycience.com.ua/department/zbirnyk-2008> (дата звернення: 22.01.2023).
5. Березіна О. О. Сучасні психологічні проблеми старіння. Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М.П.°Драгоманова. Серія 12: Психологія. 2005. Вип. 4 (28). С. 7–12.
6. Воронова О., Барчій М. Окремі соціально-психологічні проблеми старіння. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. №6 (64). С.38-48.
7. Горецька О.В. Геронтопсихологія: навч. посіб. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2017. 210 с.
8. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: навч. посіб. / за ред. В. Ф. Моргуна. Київ:Видавничий дім «Слово», 2013. 264 с.
9. Єлігулашвілі М., Федорович І., Пономарьов С. Організація навчання з питань дискримінації: практич. посіб. Київ, 2015. 136 с.
10. Зелюк В.В., Моргун В.Ф., Устименко Т.А. Особистість в освіті: парадигма культури: монографія. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. 212 с.

11. Клименюк Н. В. Відношення до старості в різних культурних традиціях: історичний аспект. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Серія: Педагогіка. 2010. Т. 123. Вип. 110. С. 53-58.
12. Коваленко О. Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку: психологічні аспекти: монографія. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2015. 456 с.
13. Корнієнко І. О. Основні кореляти прийняття людиною власної старості. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія: Педагогіка та психологія. 2017. Вип. 2. С. 235–238.
14. Кухта М. Соціальний потенціал людей старшого віку в Україні: монографія. Київ: КНУКіМ, 2018. 304 с.
15. Магдисюк Л.І. Теоретико-емпіричні межі поняття ейджизму у психології. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. №3. С. 167–173.
16. Макарова О.В., Гоцуляк О.О. Питання ейджизму в Україні. *Молодий вчений*. 2020. № 8 (84). С.74 – 77.
17. Мікляєва А.В. Вікова дискримінація як соціально-психологічний феномен: монографія. Санкт-Петербург: Речь, 2009. 160 с. (російською мовою).
18. Мікляєва А.В. Дослідження вікових стереотипів у зарубіжній соціальній психології. *Вісник Санкт-Петербурзького університету*. Серія. 12. 2009. Вип. 3. Ч. II. С.254-259 (російською мовою).
19. Москаленко В.В. Соціальна психологія: підруч. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
20. Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. Київ: Кондор. 2011. 468 с.
21. Печериця Н.М. Корекція ейджизму молоді як соціально-педагогічна проблема. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2018. №1 (315). С.101-109.

22. Подорожний В. Старість як психологічний феномен. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. № 2 (18). 2017. С.157-163.
23. Познанська К.В. Соціальне становище літніх людей та ставлення до старості в українському суспільстві очима молоді. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2017. Вип. 39. С.340-345
24. Помиткін Е.О., Рибалка В.В. Геронтопсихологія навчання особистості похилого віку: навч. посіб. Київ: Талком, 2020.184 с.
25. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018. 328 с.
26. Психологічний словник; авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергеєнкова / за ред. Н. А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. 336 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf (дата звернення: 10.02.2023).
27. Психологічний словник / за ред. В.І.Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 215 с.
28. Психологічна енциклопедія; автор-упорядник О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
29. Сопко Р.І. Потреби людей похилого віку: теоретико-методологічні підходи до дослідження і проблеми реалізації. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Соціологія. 2014. Т. 244. Вип. 232. С. 115-119.
30. Тополь О. Демографічне старіння в контексті формування стратегій соціальної підтримки літніх людей. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. 2015. Вип. 38. С. 55-61.
31. Ушакова І. М. Геронтопсихологія: підруч. Харків: ХНАДУ, 2014. 234 с.

32. Фойгт Н.А. Державне управління охороною суспільного здоров'я в умовах демографічного старіння в Україні: монографія. Київ: ДКС Центр, 2011. 319 с.
33. Шамне А.В., Євпак Ю.І. Уявлення про старість і ставлення до неї в юнацькому віці. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. Том 9. №5. 2018. С.78-85.
34. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
35. Abrams D., Eller A., Bryant J. An age apart: the effects of intergenerational contact and stereotype threat on performance and intergroup bias. *Psychology and aging*. 2006. Vol. 21. P. 691-702.
36. Adultism. URL:<https://en.wikipedia.org/wiki/Adultism> (дата звернення: 17.12.2022).
37. Angus J., Reeve P. Ageism: A Threat to «Aging Well» in the 21st Century. *Journal of Applied Gerontology*. 2006. № 25. P. 137-152.
38. Arbuckle J., Williams B. D. Students' Perceptions of Expressiveness: Age and Gender Effects on Teacher Evaluations. *Sex Roles*. 2003. Vol. 49. № 9/10. P. 507–517.
39. Butler R.N. Ageism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*. 1969. Vol. 9. P. 243-246.
40. Chen Y., King B. E. Intra- and intergenerational communication satisfaction as a function of an individual's age and age stereotypes. *International Journal of Behavioral Development*. 2002. Vol. 26. № 6. P. 562–570.
41. Cuddy A. J. C., Fiske S. T. Doddering but dear: Process, content and function in stereotyping of older persons. Ageism: stereotyping and prejudice against older persons (ed. by T. D. Nelson). New York, 2004. P. 3–27.
42. Donizzetti A.R. Ageism in an Aging Society: The Role of Knowledge, Anxiety about Aging, and Stereotypes in Young People and Adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2019. Vol. 16. № 8. P. 1–11.

43. Garstka T. A., Schmitt M. T. How young and older adults differ in their responses to perceived age discrimination. *Psychology and Aging*. 2004. Vol. 19. № 2. P. 326–335.
44. Giles H., Fox S., Harwood J., Williams A. Talking age and aging talk: Communicating through the life span. In *Interpersonal communication in older adulthood: Interdisciplinary theory and research*; M. Hummert, J. Wiemann, J. Nussbaum (Eds.) New York: Sage, 1994. P. 130-161.
45. Greenwald A. G., Farnham S. D. Using the Implicit Association Test to measure self-esteem and self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2000. Vol. 79. P. 1022–1038.
46. Christian J., Rhiannon T., Holt N., Larkin M., Cotler J.H. Does intergenerational contact reduce Ageism: When and How Contact Interventions Actually Work? *Journal of Arts and Humanities*. 2014. Vol. 3. № 1. P. 1-15.
47. Hess T.M., Hinson J.T., Statham J.A. Explicit and implicit stereotype activation effects on memory: do age and awareness moderate the impact of priming? *Psychology and aging*. 2004. Vol. 19. P. 495-505.
48. Horton S., Baker J., Pearce G. W., Deakin J. M. On the Malleability of Performance: Implications for Seniors. *Journal of Applied Gerontology*. 2008. № 27. P. 446–466.
49. Hummert M. L., Garstka T. A., O'Brien L. T., Greenwald A. G., Mellott D. S. Using the Implicit Association Test to Measure Age Differences in Implicit Social Cognitions. *Psychology and Aging*. 2002. Vol. 17. № 3. P. 482–495.
50. Johnstone M.J. Ageism and moral exclusion of older people. *Ethics*. 2006. № 8. P. 18-27.
51. Kang H. Scales for Measuring Ageism as Experienced by Older Adults: Literature Review and Methodological Critique. Sec. *Educational Psychology*. 2022. Vol.7. P. 1–7.
52. Kite M.E., Johnson B.T. Attitudes toward older and younger adults: A meta-analysis. *Psychology and Aging*. 1988. № 3 (3). P. 233-244.

53. Kite M. E., Stockdale G. D., Whitley Jr. B. E., Johnson B. T. Attitudes toward younger and older adults: an updated meta-analytic review. *Journal of Social Issues*. 2005. Vol. 61. № 2. P. 241–266.
54. Kite M. E., Wagner L.S. Attitudes toward older adults. Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons; T. Nelson (Ed.). Cambridge, MA: MIT Press, 2002. P. 129-161.
55. Kluge A., Krings F. Attitudes Toward Older Workers and Human Resource Practices. *Swiss Journal of Psychology*. 2008. Vol. 67. № 1. P. 61–64.
56. Kwong S., Sheree T., Heller R. Judging Older Targets' Discourse: How Do Age Stereotypes Influence Evaluations? *Experimental Aging Research*. 2004. Vol. 30. № 1. P. 63–73.
57. Levy B.R., Slade M.D., Chang E-S. et al. Ageism amplifies cost and prevalence of health conditions. *Gerontologist*. 2020. Vol. 60. №. 1. P. 174–181.
58. Levy B.R., Slade M.D., Gill T.M. Hearing decline predicted by elders' stereotypes. *Journals of gerontology*. Series B: Psychological sciences & social sciences. 2006. Vol. 61B. № 2. P. 82-87.
59. Nelson T.D. Ageism: Prejudice against our feared future self. *Journal of Social Issues*. 2005. Vol. 61. № 2. P. 207-221.
60. Palmore E.B. Auto-gerontology: A personal Odyssey. *Journal of applied gerontology*. 2017. Vol. 13 (11). P.1295–1305.
61. Palmore E.B. Ageism: Negative and Positive. 2nd Edition. New York: Springer Publishing Company, 1999. 280 p.
62. Palmore E. The Ageism Survey. First Findings. *The Gerontologist*. 2001. Vol. 41. № 5. P. 572–575. Обзор ейд
63. Pinquart M. Good News About the Effects of Bad Old-Age Stereotypes. *Experimental Aging Research*. 2002. Vol. 28. P. 317–336.
64. Popham L.E., Kennison S.M., Bradley K.I. Ageism and risk-taking in young adults: evidence for a link between death anxiety and ageism. *Death studies*. 2011. № 35. P. 751-763.
65. Rodin J., Langer E. The decline of control and the fall of self-esteem. *Journal of Social. Issues*. 1980. № 36. P. 12-29.

66. Rupp D. E., Vodanovich S. J., Crede M. The multidimensional nature of ageism: construct validity and group differences. *The journal of social psychology*. 2005. Vol. 145. № 3. P. 335–362.
67. Settin J.M. Clinical judgment in geropsychology practice. *Psychotherapy: theory, research and practice*. 1982. Vol. 19. № 4. P. 397–405.
68. Stuart-Hamilton I. The psychology of ageing: an introduction. London; Philadelphia, PA: J. Kingsley Publishers, 2000. 331 p.
69. Traxler A.J. Let's get gerontologised: Developing a sensitivity to ageing. The multipurpose senior centre concept: A training manual for practitioners working with the ageing. Springfield, IL: Illinois Department of Aging, 1980. 127 p.
70. Williams P. Age discrimination in the delivery of health care services to our elders. *Marquette Law Scholarly Commons, Faculty Publications*. 2009. № 70. P. 1-46.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати оцінки суб'єктивного рівня вікової дискримінованості студентів, отримані за опитувальником ейджизму Е. Palmore

№ з/п	Ситуація	Студенти жіночої статі	Студенти чоловічої статі
1.	Хтось неприємно посміювався над вами, згадуючи про Ваш вік	5	2
2.	Вам дарували вітальну листівку, в якій були неприємні жарти щодо Вашого віку	0	0
3.	До Вас не ставилися серйозно через Ваш вік	4	1
4.	Вам давали неприємні прізвиська, пов'язані з Вашим віком	5	2
5.	З Вами розмовляли поблажливо через Ваш вік	20	8
6.	У Вас виникали проблеми з купівлею/продажем/обміном/орендою житла через Ваш вік	6	2
7.	У Вас виникали труднощі з отриманням кредиту через Ваш вік	5	1
8.	З Вами розмовляли неввічливо через Ваш вік	5	2
9.	Вам у чомусь відмовляли, посилаючись на Ваш вік	32	12
10.	Вам відмовляли у лікуванні з огляду на Ваш вік	2	1
11.	Вас не брали на роботу, посилаючись на Ваш вік	13	4
12.	Вам не дозволяли зайняти вищу посаду через Ваш вік	8	4
13.	Вам казали: «Ви не можете зрозуміти цього, тому що Ви надто старі/надто молоді!»	6	2
14.	Вам казали: «Ви для цього вже старі/ще молоді!»	26	10
	Сумарний показник	137	51

Тест на виявлення ризиків ейджизму

1. Літнім людям слід говорити компліменти про те, як вони добре виглядають, незважаючи на їх вік.
2. Людей похилого віку треба підтримувати в їхніх планах і прагненнях, навіть якщо ви не впевнені в тому, що вони можуть це реалізувати.
3. Літні люди ледве освоюють сучасні гаджети та технології (наприклад, оплатити покупку карткою, зробити замовлення в Інтернет-магазині, зняти гроші з банкомату тощо).
4. Через те, що людям похилого віку багато років, спілкування з ними цікаве і корисне.
5. Буває, я розповідаю людям похилого віку жарти про старість.
6. Я намагаюся пропускати людей похилого віку вперед, поважаючи їх вік.
7. Трапляється, що коли людина похилого віку щось хоче зробити, я думаю чи кажу їй: «Ти вже занадто стара(ий) для цього...»
8. Іноді я можу сказати: «Ви не дивіться, що старий...»
9. Поради людей похилого віку через їх вік часто бувають корисними.
10. Коли стара людина скаржиться на самопочуття, я можу сказати на кшталт: «У Вашому віці це нормально».
11. Коли стара людина не може згадати щось, я можу сказати чи подумати: «Це вже старече...»
12. З літніми людьми, зважаючи на їх вік, слід говорити голосніше або повільніше.
13. У спілкуванні з людьми похилого віку треба використовувати прості слова.
14. На поведінку людей похилого віку іноді не треба звертати уваги - вона пов'язана з їх віком.
15. Літні люди, загалом, менш ефективні, ніж люди молодого та середнього віку.

16. Я б проголосував проти старої людини хоча б тільки через її вік.
17. Я намагаюся уникати спілкування з людьми похилого віку через їхній вік.
18. Іноді, захоплюючись вчинками літньої людини, мені доводиться думати чи говорити: «І це навіть попри те, що він старий...»
19. Коли авто переді мною їде надто повільно, я можу подумати «за кермом, мабуть, стара людина»
20. Люди похилого віку через свій вік зазвичай приймають зважені і продумані рішення.
21. Іноді, якщо мене дратує літня людина, я можу подумати або вимовити пов'язані з її віком образливі прізвиська.
22. Слід прийняти той факт, що в старості здоров'я стає поганим і нічого вдіяти з цим не можна.
23. Людей похилого віку слід контролювати і опікуватися ними, тому що через їх вік вони можуть приймати неправильні рішення і робити неправильні вчинки.
24. Люди похилого віку через свій вік мало звертають увагу на те, як вони виглядають.
25. У літньому віці коло інтересів і бажань звужується.
26. Питання особистого життя для людей похилого віку рідко бувають значущими.

Текст опитувальника
«Толерантність до літніх людей»

Твердження	1	2	3	4	5	6	7
1. Мене дратують люди похилого віку							
2. Я цікавлюсь психологічними особливостями літніх людей							
3. Я зважаю на певні вікові проблеми літніх людей, з якими спілкуюсь							
4. Мені хочеться бути стриманішим і терпимішим щодо людей похилого віку							
5. Я конфліктую з літніми людьми							
6. Це нормально, коли однаково добре ставляться до літніх людей і молоді							
7. Люди похилого і молодого віку мають заслужити хороше ставлення з боку оточуючих							
8. Для мене важливо знайти спільну мову з людиною похилого віку							
9. Знайомі та друзі поділяють мою точку зору щодо людей похилого віку							
10. Мені імпонує похилий вік							

**Розподіл особистісних характеристик, які найчастіше студенти
приписують віковим групам «молодь» і «люди похилого віку»**

№ з/п	Вікові групи	
	Молодь	Люди похилого віку
1	цілеспрямований (24)	безцільний (15)
2	активний (48)	інертний (29)
3	демонстративний (16)	ощадний (40)
4	компетентний (12)	незнаючий (9)
5	винахідливий (20)	безініціативний (21)
6	відповідальний (11)	надійний (42)
7	життєрадісний (22)	депресивний (36)
8	впертий (27)	непоступливий (6)
9	егоїстичний (6)	дбайливий (30)
10	рішучий (20)	спокійний (18)
11	сміливий (19)	розважливий (26)
12	допитливий (39)	мудрий (49)
13	впевнений (44)	слабкий (47)
14	самостійний (12)	залежний (25)
15	товариський (47)	докучливий (45)
16	бадьорий (33)	хворобливий (44)
17	норовливий (17)	старомодний (23)
18	емоційний (10)	буркотливий (32)
19	імпульсивний (18)	повільний (20)
20	зухвалий (14)	ввічливий (6)

*У дужках зазначено частоту розповсюдження.

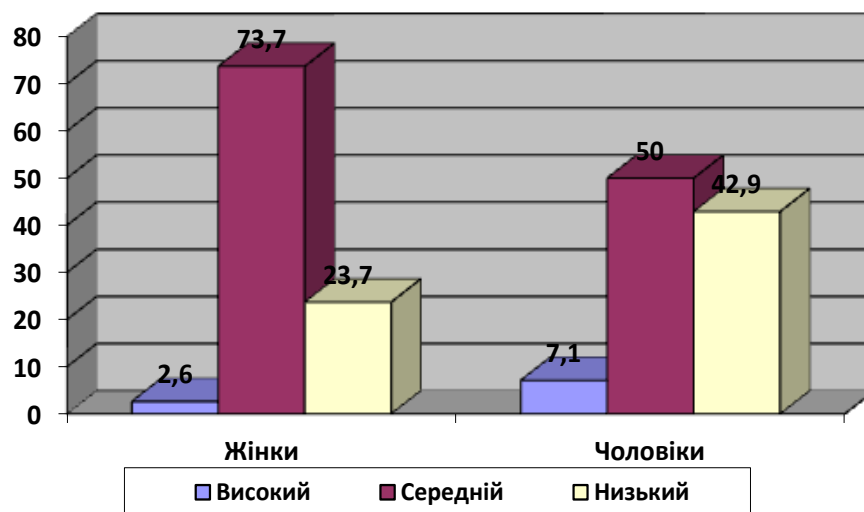

Рис. 1. Порівняльні показники рівня суб'єктивно пережитої вікової дискримінації (%)

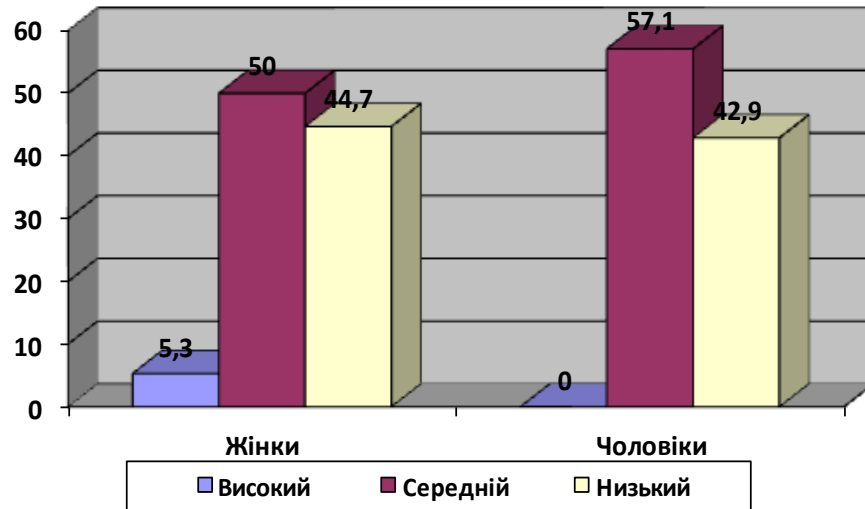

Рис. 2. Порівняльні показники результатів діагностики рівня толерантності до людей похилого віку у (%)

1. Черноус Я.М. Психологічні особливості прояву ейджизма в студентської молоді: теоретичний аспект. *Студентський дайджест: збірник наукових матеріалів здобувачів вищої освіти*. Вип. 7. Рівне: РДГУ, 2023.

2. Черноус Я.М. Емпіричне дослідження психологічних особливостей прояву ейджизма у студентської молоді. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наука, освіта, суспільство очима молодих»* [19 травня 2023 р., м. Рівне]. Рівне: РДГУ, 2023.

АНОТАЦІЯ

Конкурсна робота стосується вивчення психологічних особливостей прояву ейджизма в студентській молоді. Робота має чітку структуру, вміщує вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел (70 найменувань) і 7 додатків. Основний зміст роботи викладений на 30 сторінках друкованого тексту. Робота ілюстрована 5 таблицями та 3 рисунками. Повний текст наукової розвідки налічує 46 сторінок.

Об'єкт дослідження: ейджизм як психолого-соціологічний феномен.

Предмет дослідження: психологічні особливості прояву ейджизму в студентській молоді.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично встановити рівень вираженості ейджизму у студентській молоді.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати та розкрити сутність базових понять дослідження;
- 2) схарактеризувати основні підходи та широковідомі методи вивчення прояву ейджизма;
- 3) дібрати діагностичний інструментарій та визначити рівень вираженості ейджизма у студентській молоді.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння, які дозволили визначити сутність і уточнити зміст понятійного апарату («ейджизм», «дискримінація за віком», «вікові стереотипи», «упередження»); емпіричні: опитування, анкетування, тестування (опитувальник ейджизму Е. Palmore, проєктивна методика вільного опису ейджизму, тест на виявлення ризиків ейджизму, методика вивчення міжпоколінної толерантності Г. Бардієр); констатувальний експеримент; статистичні – обробка експериментальних даних.

Ключові слова: ейджизм, дискримінація за віком, вікові стереотипи, упередження, студентська молодь, люди похилого віку.

